

SPUŚCIZNA JĘDRZEJA GIERTYCHA W BIBLIOTECE KÓRNICKIEJ

Dzięki inicjatywie prof. Macieja Giertycha, w wyniku umowy zawartej 3 września 1993 r., pomiędzy nim, reprezentowanym przez radcę prawnego Romualda Merskiego a Biblioteką Kórnicką, w imieniu której występował prof. Jerzy Wislocki, Biblioteka Kórnicka otrzymała jako dar archiwum emigracyjnego historyka, publicysty i działacza narodowego Jędrzeja Giertycha¹.

Spuścizna J. Giertycha jest bardzo różnorodna i bogata. Dotarła do Biblioteki Kórnickiej w 20 kartonach o rozmiarach 100 x 70 x 50 cm, które zostały przepakowane w 125 teczek. W archiwum tym znalazły się rękopisy, maszynopisy, kserokopie, wycinki prasowe pochodzące z lat 1946-1992. Pod względem tematycznym możemy je podzielić na materiały:

1. biograficzne
2. związane z działalnością polityczną J. Giertycha
3. dotyczące prac historycznych, publikowanych i wydawanych przez J. Giertycha w ramach Wydawnictw Towarzystwa im. Romana Dmowskiego, „Komunikatów” tegoż Towarzystwa, czy „Opoki”
4. traktujące o bieżących problemach Kościoła Katolickiego
5. prace o różnorodnej tematyce, nadesłane przez zaprzyjaźnione osoby na ręce J. Giertycha
6. korespondencję.

Niestety, darowizna ta nie zawiera książek autorstwa J. Giertycha i druków zwartych z jego biblioteki, które stały się własnością jego syna – prof. Macieja.

¹ Jędrzej Giertych urodził się 7 stycznia 1903 r. w Sosnowcu. Brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej 1919-1920. Studiował w Szkole Nauk Politycznych oraz prawo na Uniwersytecie Warszawskim. W latach 1927-1932 pracował w Ministerstwie Spraw Zagranicznych. W 1933 r. został odwołany z zajmowanego stanowiska, w związku z przeprowadzoną przez płka J. Becka czystką w Ministerstwie. Od tego czasu datują się jego ściśle związki z Narodową Demokracją. W bardzo krótkim czasie nie tylko wysunął się na czoło wśród działaczy młodoendeckich, ale także wszedł do władz Stronnictwa Narodowego, aspirując do roli głównego ideologa całego ruchu narodowego. Uczestniczył w kampanii wrześniowej 1939 r. Wzięty do niewoli, przebywał w ołagu. Po zakończeniu wojny pozostał na emigracji. Zamieszkał w Londynie, gdzie pracował początkowo jako robotnik, a potem jako sprzedawca i nauczyciel. Był współwydawcą i redaktorem pism, m.in. „Horyzontów” i „Opoki”; założył i został prezesem wydawnictwa przy Towarzystwie im. Romana Dmowskiego. Zmarł 8 października 1992 r. w Londynie.

Śledzenie powojennych losów J. Giertycha na podstawie zgromadzonych przez niego materiałów jest bardzo trudne ze względu na fragmentaryczność tychże, a w licznych wypadkach z powodu braku jakichkolwiek informacji o wydarzeniach, w jakich on uczestniczył. Dotyczy to zwłaszcza pierwszego dziesięciolecia na emigracji, a więc lat 1945-1955. Piszący te słowa jedynie w życiorysie J. Giertycha natrafił na informację o jego pobycie w Polsce jesienią 1945 r. z ramienia rządu emigracyjnego. Niestety, nie zachowały się żadne materiały z tego etapu jego działalności, czy to wskazówki rządu w Londynie do swoich emisariuszy, czy też odpisy sprawozdań o sytuacji w Polsce, które J. Giertych musiał przedstawić rządowi, bądź swojej macierzystej partii po powrocie do Londynu². Do pewnego stopnia jest to zrozumiałe ze względu na charakter misji i jej niebezpieczeństwo, o czym przekonuje podobna misja Adama Doboszyńskiego, któremu władze komunistyczne po zaaresztowaniu postawiły absurdalny zarzut współpracy z III Rzeszą od 1933 r. i skazały go na karę śmierci³.

W niewielkim tylko stopniu reprezentowany jest proces narastania konfliktu z Tadeuszem Bieleckim i w zasadzie koncentruje się on wokół afery „Bergu”⁴ i „Horyzontów” – liście otwartym do Nikity Chruszczowa⁵.

² J. Giertych, *Europa w niewoli*, Londyn 1959, s. 290-304.; J. J. Terej, *Idee, mity, realia. Szkice do dziejów Narodowej Demokracji*, Warszawa 1971, s. 240.

³ A. Doboszyński po zakończeniu II wojny światowej przewidywał nieunikniony konflikt militarny pomiędzy Anglosasami a Związkiem Radzieckim. Przypuszczał, że spowodowałoby to wybuch powstania przeciw rządowi sowieckim w Polsce. Aby do tego nie dopuścić, Doboszyński 23.12.1946 r. powrócił do kraju, przechodząc nielegalnie granicę Polski w okolicach Cieszyńska. Od samego początku był pilnie śledzony przez służby bezpieczeństwa, by wreszcie 3.07.1947 r. zostać aresztowanym. W pokazowym procesie, odbywającym się w czerwcu i lipcu 1949 r., Wojskowy Sąd Rejonowy w Warszawie, któremu przewodniczył ppłk F. Szeliński, skazał go na karę śmierci na mocy art. 32 § 2 KKWP. Patrz: *Proces Adama Doboszyńskiego. Stenogram z rozprawy sądowej*, Warszawa 1949.; L. Kulińska, *Narodowcy. Z dziejów obozu narodowego w Polsce w latach 1944-1947*, Warszawa-Kraków 1999.

⁴ Sprawa „Bergu” nabrała rozgłosu na emigracji wskutek ogłoszenia przez K. Tychotę w latach 1953-1954 dwóch listów otwartych. W maju 1948 r. K. Tychota, ówczesny kierownik placówki MSW (rządu polskiego na emigracji) w Niemczech dla łączności z krajem, otrzymał od amerykańskiego gen. Welsha propozycję współpracy. Po zwróceniu się do ministra spraw wewnętrznych Z. Berezowskiego, uzyskał od niego za pośrednictwem E. Sojki, sekretarza ministra spraw wewnętrznych, pisemną instrukcję i projekt umowy. Układ nie doszedł wówczas do skutku. Wiosną 1950 r. K. Tychota otrzymał od czynników amerykańskich nową propozycję i na polecenie E. Sojki rozpoczął z nimi pertraktacje. Na mocy zawartej umowy rozwinęła się akcja łączności z krajem, dla której wysokość amerykańskich dotacji miała być ustalona na podstawie półrocznego budżetu zatwierdzonego przez stronę amerykańską. Założono dwie placówki wywiadowcze w Niemczech Zachodnich: „Północ” i „Południe”. Siedzibą „Południa” od kwietnia 1951 r. był Berg. To właśnie tam przy wydatkowaniu otrzymanych sum czynione były duże oszczędności, a co gorsza zatrudniono agentów urzędu bezpieczeństwa J. Ostaszewskiego i W. Macińską. W 1952 r. pracownicy placówki „Południe” uciekli do Polski. Wkrótce nastąpiły

Z pośród materiałów biograficznych największą wartość posiada życiorys J. Giertycha w maszynopisie, napisany w 1974 r. (kart 95, format 34 x 22 cm), na który składają się jego wspomnienia, poczynając od wczesnej młodości, a kończąc na wydarzeniach współczesnych. Pewnego rodzaju utrudnieniem w lekturze jest nieprzestrzeganie chronologii wydarzeń i wielokrotne powroty do już podejmowanych tematów. Spośród opisanych epizodów z życia J. Giertycha największą wartość, według opracowującego, mają te, które dotyczą znajomości z prof. Bohdanem Deryngiem⁶ ze względu na jego, nie do końca wyjaśnioną rolę w czasie rozłamu ONR-owskiego, spotkania działaczy narodowych w Błotach Karwieńskich w 1933 r., będącego pewnym etapem w krystalizowaniu się ONR-u. Mało znane są powojenne próby J. Giertycha zorganizowania akcji wśród młodzieży pod sztandarem SN, wspomnianej uprzednio wizyty w Polsce w 1945 r., czy wreszcie kulis współpracy z Witoldem Olszewskim w „Horyzontach”.

Podobny charakter mają wspomnienia „Pół wieku temu” dotyczące lat 1914-1921 (kart 55, format 34 x 22 cm), a więc okresu I wojny światowej i odzyskiwania przez Polskę niepodległości.

Ciekawym przyczynkiem do historii harcerstwa polskiego może być relacja pamiątkarska J. Giertycha „Uwagi o akcji Harcerstwa Polskiego poza granicami kraju w latach 1921-1931” (kart 33, format 34 x 22 cm) – ze względu na jego bezpośredni udział w wielu opisywanych wydarzeniach.

Mało znanym epizodem w biografii J. Giertycha są jego starania o uzyskanie tytułu doktora filozofii z zakresu historii na Polskim Uniwersytecie na Obczyźnie (PUO) w Londynie w latach 1961-1963. Bogata korespondencja z tego okresu pozwoliła ustalić najważniejsze fakty. W maju 1962 r. dziekan PUO Tadeusz Sulimirski przekazał J. Giertychowi decyzję Wydziałowej Komisji Historycznej, która uznała jego studia, odbyte na Uniwersytecie Warszaw-

aresztowania osób związanych z „Bergiem”, którzy przebywali w Polsce. Patrz: K. Tychota, *Ostatni raport*, Londyn 1954; S. Mackiewicz, *Od małego Bergu do wielkiego Bergu*, Londyn, [b.d. ok. 1954]; tenże, *O sąd obywatelski nad handlarzami śmierci*, Londyn 1954; tenże, *O handel śmiercią*, Londyn 1953; *Zbiór dokumentów w sprawie Bergu*, Londyn [b.d. ok. 1954], wydawnictwo Ministerstwa Sprawiedliwości R.P.

⁵ J. Giertych pozostając formalnie w szeregach Stronnictwa Narodowego współpracował z paryskimi „Horyzontami”, które w grudniu 1959 r. opublikowały list otwarty do I Sekretarza KPZR N. Chruszczowa, precyzujący postulaty narodu polskiego wobec ZSRR. W konsekwencji redaktorzy „Horyzontów” zostali poddani ostrej krytyce, a osoby, które podpisały ów list, systematycznie usuwano z szeregów Stronnictwa Narodowego, poczynając od redaktora naczelnego W. Olszewskiego. J. Giertych został skreślony z listy członków SN 18 marca 1961 r.

⁶ Bohdan Deryng stał na czele „Kącika”, organizacji wydzielonej z tajnego kierownictwa obozu narodowego, założonej do badań nad masonerią oraz jej wpływami w szeregach Stronnictwa Narodowego. Rozłam w 1934 r. wyszedł z inicjatywy osób współpracujących w „Kąciku” z B. Deryngiem, w związku z czym jego rola w tych wydarzeniach może być różnorodnie oceniana, choć sam zainteresowany przyjął wobec ONR-u postawę neutralną.

skim i w Warszawskiej Szkole Nauk Politycznych oraz niektóre z jego publikowanych prac, za ekwiwalent magisterium z zakresu historii. Dalo to J. Giertychowi prawo do ubiegania się o stopień doktora⁷. W drugiej połowie 1962 r. dostarczył on dwa rękopisy pracy doktorskiej „U źródeł katastrofy dziejowej Polski: Jan Amos Komensky”, która w wyniku oceny z 15 grudnia 1962 r., dokonanej przez prof. Leona Koczego, została odrzucona przez PUNO⁸.

Prawdziwą rewelacją jest 14-kartkowe (format 34 x 22 cm) sprawozdanie, napisane w trakcie pobytu w Ameryce Południowej w 1974 r., o pływającym po Morzu Śródziemnym statku pasażerskim polskiego rządu, z pokładu którego nadawano w latach 1946-1948 audycje radiowe przeznaczone dla słuchaczy w Polsce. Całością przedsięwzięcia kierował J. Giertych.

Pomimo utraty obywatelstwa polskiego J. Giertych nie zaprzestał prób, celem których było odwiedzenia kraju. W 1966 r. planował podróż do Polski na zaproszenie Towarzystwa Kultury Warmińsko-Mazurskiej „Pojezierze”, a pod koniec lat osiemdziesiątych w związku ze współpracą z prof. Henrykiem Kocójem. Jednak próby te okazały się daremne, pierwsza ze względów politycznych, druga zdrowotnych.

Pięknym przykładem zaniechania wzajemnych animozji pomiędzy J. Giertychem a władzami Stronnictwa Narodowego i podjęcia wspólnej pracy była inicjatywa J. Giertycha wydania w 1974 r. jubileuszowego numeru „Gazety Warszawskiej”⁹.

Typowymi materiałami biograficznymi są: zestaw 12 kalendarzy – z lat 1944 (dwa), 1947, 1957, 1958, 1959, 1960, 1961, 1962, 1963, 1974 (dwa) z ręcznymi zapiskami J. Giertycha, dwa notesy z adresami, *travel documents* J. Giertycha i jego żony Marii Giertych, pity podatkowe angielskiego urzędu skarbowego i związane z tym zestawienia o zarobkach J. Giertycha, czy wreszcie książka pamiątkowa z okazji jubileuszu pięćdziesięciolecia jego pracy twórczej¹⁰.

Kryzys w Stronnictwie Narodowym wywołany „sprawą Bergu” przyczynił się do podjęcia przez J. Giertycha kroków mających na celu założenie partii politycznej. Być może miał nią być Związek im. Żółkiewskiego (ZiZ). Jednak ze względu na tajność tegoż Związku trudno jednoznacznie ocenić jego rolę, a statut pozwala na różnorodne interpretacje¹¹. Efemeryczność tej inicjatywy spowodowała, że w archiwum J. Giertycha można natrafić jedynie na korespondencję

⁷ List T. Sulimirskiego do J. Giertycha, Londyn 11.05.1962., BK, bez sygn.

⁸ List T. Sulimirskiego do J. Giertycha, Londyn 2.01.1963 r., BK, bez sygn.

⁹ List J. Giertycha do T. Bieleckiego, Z. Berezowskiego, A. Dargasa i K. Niklewicza, Londyn 1.07.1974 r., BK, bez sygn.

¹⁰ *Jędrzejowi Giertychowi na pięćdziesięciolecie działalności pisarskiej*, Instytut im. Romana Dmowskiego w Ameryce Oddział w Chicago, [b.d., po 1981].

¹¹ Statut Związku im. Żółkiewskiego, BK, bez sygn.

między głównymi uczestnikami wydarzeń, pełną nieudolności, przemilczeń oraz odniesień do wcześniej przeprowadzonych rozmów.

Kolejna inicjatywa polityczna J. Giertycha i osób skupionych wokół paryskich „Horyzontów” wyszła poza ramy rozważań czysto teoretycznych. Po długotrwałych rozmowach i wymianie korespondencji z lat 1958-1960, (która zachowała się w archiwum Giertycha), powołano do życia N. L. N. (być może pod tym kryptonimem kryła się Nowa Liga Narodowa). W zamyśle jej twórców miała to być organizacja, która opanowałaby od wewnątrz strukturę organizacyjną Stronnictwa Narodowego w ten sposób, by istniejące koła SN stały się równocześnie Kołami Przyjaciół „Horyzontów”¹².

J. Giertych na emigracji szybko znalazł się w dużym osamotnieniu i w konflikcie z bardzo wielu środowiskami, co dość znacznie ograniczyło jego możliwości dotarcia za pomocą słowa pisanego do swoich sympatyków, w związku z czym postanowił założyć własne pismo, a potem i wydawnictwo. Początkowo rolę tę pełniła „Polonica Publications LTD”, w której J. Giertych był sekretarzem (przewodniczącym został Stanisław Józwiak)¹³. Od samego początku wydawnictwo to było deficytowe. O ogromnych kłopotach finansowych, z jakimi się borykało, możemy zapoznać się śledząc sprawozdania finansowe za poszczególne lata jego działalności oraz sprawy związane z likwidacją wydawnictwa, które znajdują się w archiwum J. Giertycha.

Jeszcze w 1964 r. zawiązał się Tymczasowy Komitet Organizacyjny Towarzystwa imienia Romana Dmowskiego pod przewodnictwem J. Giertycha¹⁴. Korespondencja z tego okresu pozwala zapoznać się z gronem osób wspierających finansowo jego działalność wydawniczą, warunki umów z wydawnictwem „Veritas”, rozliczenia finansowe.

¹² Notatka z rozmowy J. Giertycha z A. Macielińskim odbytej w dniach 3-4.09.1960 r. w Londynie, BK, bez sygn.

¹³ Zadaniem tego wydawnictwa było wydawanie w języku angielskim polskich książek o wielkiej wartości, poza Polską nieznanych, po to, by przyczynić się do pogłębienia w świecie znajomości dorobku polskiej kultury.

¹⁴ Jego głównym celem było kontynuowanie i rozwijanie dorobku myślowego R. Dmowskiego w dziedzinach, na których myśl twórcy endecji wywarła swoje piętno oraz gromadzenie i publikowanie materiałów oświeclających jego rolę dziejową. Nie było to wydawnictwo w ścisłym tego słowa znaczeniu, ale placówka ułatwiająca wydawanie książek autorom i komitetom na ich własny koszt. Dorobek wydawniczy Towarzystwa zamyka się wydaniem siedmiu samodzielnych pozycji: J. Giertych, *U źródeł katastrofy dziejowej. Jan Amos Komenski*, Londyn 1964; tenże, *Kulisy powstania styczniowego*, Kurtyba 1965; tenże, *Rola dziejowa Dmowskiego. Tom I. Rok 1914*, Chicago 1968; tenże, *Józef Piłsudski 1914-1919. Tom I*, Londyn 1979, *Tom II*, Londyn 1982, *Tom III*, 1990; tenże, *In Defence of my Country*, Londyn 1981; tenże, *Stronnictwo Narodowe a kryzys dziejowy 1938 roku. Relacja pamiętnikarska*, Londyn 1987, i dwa zbiorowe dzieła: *Komunikaty Towarzystwa im. Romana Dmowskiego. Tom I*, Londyn 1970/1971, *Tom II, cz. 1*, Londyn 1979/1980, *Tom II, cz. 2*, Londyn; *Rozważania o bitwie warszawskiej 1920 roku*, Londyn 1984.

Jednym z głównych tematów działalności pisarskiej J. Giertycha było wyświeetlenie rzeczywistego udziału R. Dmowskiego i J. Piłsudskiego w odbudowaniu niepodległego i zjednoczonego państwa polskiego. Przez całe życie uważał on, że odzyskanie niepodległości przez Polskę w 1918 r. było zasługą jedynie polityki R. Dmowskiego.

Zajmując się głównie historią polityczną Polski XX w., J. Giertych podejmował także tematy związane z dawniejszymi dziejami Polski. Ustosunkował się w nich negatywnie do polityki wolnomularskiej końca XVIII w. i do koncepcji powstańczej XIX w. Sformułował pogląd, że linią przewodnią polskiej historii jest duch katolicki, związek z Rzymem papieskim oraz walka z potęgą niemiecką. Nie sposób pominąć tu monumentalnej, trzytomowej syntezy historii Polski, przedstawiającej narodową wykładnię dziejów Polski¹⁵. W archiwum przekazanym do Biblioteki Kórnickiej, obok rękopisów i maszynopisów *Piłsudskiego*, *U źródeł katastrofy* [...], *Kulis powstania* [...], broszury *O Piłsudskim*, *Wrześniowców*, maszynopisu francuskiego tłumaczenia *Polityki polskiej* [...] (niestety, nie ma rękopisu, ani maszynopisu *Roli dziejowej Dmowskiego*), znajdują się materiały, które J. Giertych gromadził w związku z ich pisanem, a więc liczne wycinki prasowe, czasopisma, kserokopie artykułów, a także bogata korespondencja z tego okresu.

J. Giertych ogłosił również dużą liczbę drobniejszych rozpraw i artykułów na tematy historyczne. Niektóre z nich ukazały się w „Życiu”, „Narodowcu”, „Wiadomościach”, „Myśli Polskiej”, „Kronice Serafickiej”, „Horyzontach”, i „Opoce”. Przeważnie znalazły się one w archiwum Giertycha, zarówno w wersji rękopiśmiennej jak i maszynopisowej. Bardzo często dołączono do nich odpowiedni numer czasopisma z wydrukowanym artykułem. Ponadto, na podstawie zgromadzonych materiałów, możemy śledzić pozostałe tematy publicystyki J. Giertycha. Przede wszystkim jego poglądy na ewolucję ukraińskiego ruchu narodowego, którego aspiracje państwowo-twórcze uznał za obiektywnie nieuzasadnione i szkodliwe, wrogie Polsce, będące dziełem masonerii. Podobne stanowisko zajął w sprawie Wileńszczyzny i Litwy Kowieńskiej, uważając, że Polska nie może się ich na stałe wyrzec, gdyż są to tereny polskie, a nie litewskie. Zainteresowanie sprawami polsko-niemieckimi z 20-lecia międzywojennego, było kontynuowane po wojnie. Dużo miejsca w swej publicystyce poświęcił J. Giertych zagadnieniom żydowskim. Najdokładniej swój pogląd na sprawę żydowską, konflikt polsko-żydowski przedstawił w artykule *Głos polskiego antysemity* w „Wiadomościach” w 1966 r.¹⁶

Bliskie sercu J. Giertycha były sprawy związane z ludnością polską zamieszkałą w Brazylii. W czasie pobytu w Brazylii w 1973 r. i 1974 r. zwiedził

¹⁵ J. Giertych, *Polityka polska w dziejach Europy*, Londyn 1947; tenże, *Polityka Olszowskiego*, Londyn 1953; tenże, *Tysiąc lat historii polskiego narodu*, Londyn 1986.

¹⁶ J. Giertych, *Głos polskiego antysemity*, „Wiadomości”, Londyn, nr 33/1063 z 14.08.1966.

liczne kolonie polskie w trzech stanach południowych Brazylii, poznał warunki życia tamtejszych Polaków, ich problemy w zachowaniu tożsamości narodowej w obliczu ofensywy rządu brazylijskiego, zmierzającej do ich wynarodowienia; a z drugiej strony pewnego rodzaju apatię wobec spraw narodowych. Podróż ta zaowocowała serią artykułów oraz dwoma broszurami: jedną w języku portugalskim, skierowaną do polityków, publicystów, biskupów brazylijskich¹⁷, drugą po polsku¹⁸, które znalazły się w archiwum. W 1985 r. J. Giertych wystąpił z trzecią broszurą o tematyce brazylijskiej¹⁹.

Pewną wartość historyczną przedstawia cykl artykułów J. Giertycha, które zostały odrzucone przez redakcje czasopism („Szkocja nieznana”, „W obronie katolickiej Hiszpanii”, „Apel Białej Rosji”, „Religia powszechna”, „Chiny”, „The Bridge from Siberia”).

W nie mniejszym stopniu w spuściznie J. Giertycha reprezentowane są broszury i listy o tematyce polityczno-społecznej. Trudno ocenić, ile z nich dotarło do Polski i jaką rolę odegrały w życiu polskiego społeczeństwa, zważywszy na dość ściśle uszczelnione granice.

W 1963 r., w związku z planami państw zachodnich przeprowadzenia, w razie wybuchu nowej wojny światowej ataku atomowego na Polskę, ewentualnie na linii Wisły w celu przecięcia połączeń między Związkiem Radzieckim, a armiami radzieckimi i sprzymierzonymi w Niemczech Wschodnich i w konsekwencji uczynienia z Polski terenu dogodnego do ekspansji niemieckiej, J. Giertych ogłosił broszurę *About the Plan to destroy the Polish nation with atomic bombs. An open letter to the Christian opinion of the world*²⁰.

Inne teksty dotyczyły spraw polskich i były adresowane m. in. do młodzieży polskiej: *List do młodych, Czy Polska ma ulec wyludnieniu*²¹, w której J. Giertych zaatakował zjawisko ograniczenia liczby urodzeń w Polsce oraz liczne listy otwarte do społeczeństwa polskiego w kraju z lat 1967, 1968, 1976, 1978, 1982, 1984. Wśród nich najbardziej znany z 1976 r., w którym J. Giertych przestrzegał przed podjęciem akcji zbrojnej skierowanej przeciw ZSRR w stylu węgierskim z 1956 r., czy czechosłowackim z 1968 r.²² – oraz z 1982 r., analizujący sytuację społeczno-polityczną Polski przed wprowadzeniem stanu wojennego, a także przedstawiający program działania społeczeństwa polskiego po 13 grudnia 1981 r.²³.

¹⁷ J. Giertych, *Carta aberta de um polones a opiniao publica brasileira*, Kurytyba 1974.

¹⁸ J. Giertych, *Do Polaków brazylijskich*, Londyn 1975.

¹⁹ J. Giertych, *List do polskich księży w Brazylii*, Londyn 1985.

²⁰ J. Giertych, *About the Plan to destroy the Polish nation with atomic bombs. An open letter to the Christian opinion of the world*, Londyn 1963.

²¹ J. Giertych, *List do młodych*, Londyn 1967; tenże, *Czy Polska ma ulec wyludnieniu?* Londyn 1963.

²² J. Giertych, *List otwarty do społeczeństwa polskiego w Kraju*, Londyn 1976.

²³ J. Giertych, *Co robić? List otwarty do społeczeństwa w Kraju*, Londyn 1982.

Aby dopełnić całokształtu charakterystyki spuścizny J. Giertycha należy omówić jeszcze materiały dotyczące Kościoła Katolickiego i korespondencję, która niejednokrotnie była już wspomniana w niniejszym opracowaniu oraz materiały nadesłane do J. Giertycha.

W okresie powojennym J. Giertych przeciwstawiał się prądom progresywistycznym w Kościele, zmierzającym do zreformowania go w duchu zbliżonym do protestanckiego. Ogłosił liczne artykuły w angielskiej prasie katolickiej w „The Tablet”, „The Catholic Herald” i „The Catholic Times”. W 1969 r. wydał broszurę *W obliczu zamachu na Kościół* w związku z Soborem i kryzysem posoborowym. Gdy w rzymskim piśmie katolickim „Przemiany” ukazały się artykuły niezgodne z nauką Kościoła, odpowiedział on jednodniówką pt. *Opoka*. Splot okoliczności spowodował, że J. Giertych wydał jej uzupełnienie: *Opoka po raz drugi*. W ten sposób powstało pismo seryjne ukazujące się w nieregularnych odstępach czasu, w którym J. Giertych wyrażał swoje poglądy religijne i polityczne.

W archiwum przekazanym Bibliotece Kórnickiej bogato udokumentowana jest działalność J. Giertycha na forum Kościoła. W 1972 r. wystąpił, wraz z innymi Polakami, z petycją do Jego Eminencji księdza Prymasa Polski kardynała S. Wyszyńskiego, by w kościołach polskich wszystkie Msze Święte w jedną niedzielę w miesiącu i w jeden dzień powszedni w tygodniu odprawiane były po łacinie. W 1979 r. z taką samą propozycją wystąpił do Jego Świątobliwości Ojca Świętego Jana Pawła II, dotyczącą już nie tylko Kościoła polskiego, ale powszechnego. Z innych wystąpień na gruncie Kościoła należy wymienić broszurę w języku angielskim z 1975 r., wywołaną pogłoskami, że Kościół być może zezwoli na należenie do masonerii²⁴ oraz broszurę w języku francuskim z 1970 r., zainspirowaną wystąpieniem księdza M. Villaina na temat Kościoła w Polsce. M. Villain wyraził się, że lud polski jest „nieokrzesany”, a katolicyzm polski jest „dziecinny”²⁵.

Korespondencja J. Giertycha liczy około kilkunastu tysięcy listów i stanowi ciekawy materiał pomocniczy, a w wielu przypadkach jedyne źródło informacji o pewnych wydarzeniach jakie miały miejsce czy to w Stronnictwie Narodowym, przed wydaleniem J. Giertycha z jego szeregów, czy w Komitecie Politycznym „Horyzontów”, czy wreszcie w okresie jego pracy w charakterze wydawcy i redaktora „Opoki”. Nie ma potrzeby przekonywania kogokolwiek o wartości epistolografii dla badań historycznych i można zaryzykować twierdzenie, że historycy parający się problematyką środowisk narodowych na emi-

²⁴ J. Giertych, *About Freemasonry and the Church. Open letter to His Eminence Cardinal Seper*, Saltcoast 1975.

²⁵ J. Giertych, *Lettre ouverte au R.P. Maurice Villain, s.m., Église Polonaise (En reponse à son article, publié à Paris)*, Londyn 1971.

gracji będą częstymi gośćmi Biblioteki Kórnickiej, aczkolwiek punkt 3 § 4 umowy stwierdza, że żaden z listów wchodzących w skład zbioru nie będzie nikomu udostępniony przed upływem 20 lat od jego napisania. A zbiór listów J. Giertycha jest imponujący. Obejmuje korespondencję od 1945 r. do – w zasadzie – ostatnich dni jego życia, przy czym przeważają listy pisane do J. Giertycha, rzadko kiedy sporządzał on kopie listów wysyłanych. Korespondencja ta była prowadzona w językach: polskim, rosyjskim, angielskim, niemieckim, francuskim, hiszpańskim, włoskim. Na pierwszy plan wysuwa się korespondencja z redakcjami poszczególnych czasopism, dla których J. Giertych pisywał artykuły, listy dotyczące pływającego statku rządu polskiego i związanego z tą sprawą procesu, do którego doszło w Gibraltarze (Adam Macieliński), korespondencja o aferze „Bergu” (listy do Kazimierza Tychoty), procesy między „Horyzontami” a Radiem Wolna Europa (Jan Nowak Jeziorański) oraz „Horyzonty” kontra „Dziennik Polski”, wymiana listów między redaktorami „Horyzontów” w okresie ich ścisłej współpracy i polaryzacji poglądów (Witold Olszewski, Jan Barański, Stanisław Kozanecki, Adam Macieliński, J. Giertych), rozwiązanie spółki wydawniczej „Polonica Publications” (głównie z jej udziałowcami), wydawanie poszczególnych tomów Wydawnictwa Towarzystwa im. Romana Dmowskiego (Jerzy Pilaciński, Karol Marcinkowski, ks. Józef Warszawski), kolejne numery „Opoki” (z osobami piszącymi do „Opoki” i zbierającymi materiały do niej), korespondencja z przyjaciółmi J. Giertycha: Janem Matlachowskim, Napoleonem Siemaszko, Szymonem Poradowskim, ks. Michałem Poradowskim, Janem Kazimierzem Tarnowskim. Odrębną kategorię stanowią listy do Jego Eminencji ks. Prymasa Polski Stefana Wyszyńskiego, do Ojca Świętego Jana Pawła II oraz sekretariatu Stolicy Apostolskiej. Odnotować należy również korespondencję ze środowiskiem naukowym Polski (Henryk Kocój, Bogumił Grott, Andrzej Micewski), ugrupowaniami politycznymi o orientacji prawicowej (Mariusz Urban, Piotr Piesiewicz, Bolesław Tejkowski), czy wreszcie z tak znanymi osobami w życiu publicznym Polski, jak Czesław Miłosz.

Ostatnią wyodrębnioną przeze mnie grupą materiałów w archiwum J. Giertycha są prace nadesłane przez różne osoby na jego adres. Czasami współpracowały one z J. Giertychem w ramach wydawnictwa Towarzystwa im. Romana Dmowskiego (Jerzy Pilaciński, Kazimierz Zaleski), „Komunikatów” tegoż wydawnictwa, czy też „Opoki” (Jan Pogorzelski, Bronisław Chapiński, Paweł Nieużyła, Adam Bromke). Bardzo często autorzy tych artykułów, drobnych rozpraw pozostawiali w gestii J. Giertycha decyzję o losie powierzonych mu maszynopisów. W obrębie tej grupy samodzielną jednostkę inwentarzową stanowią większe prace nigdzie nie opublikowane, przesłane J. Giertychowi, by ten ocalił je przed zniszczeniem, a w miarę swoich możliwości finansowych podjął trud ich wydania. Odnotować należy: Anny Steć „Wspomnienia pokojów-

ki z hotelu Europejskiego w Warszawie. Wrzesień 1939 – sierpień 1944”; Adama Macielińskiego „Nasz świat. Na gruzach Europy. Tom I”; Seweryna Kamińskiego „Zagadnienia granic w świetle cywilizacji”; fragment pamiętnika Pawła Jasińskiego, dotyczący pobytu w obozie w Colditz; Mariana Kałuskiego „Litwę Katolicką. 1387-1987” oraz „Drogę do katastrofy. Wspomnienia woj-skowego komendanta Warszawy z lat 1935-1939”.

Wśród materiałów nadesłanych J. Giertychowi nie można pominąć tych, które dotyczą odradzającego się ruchu narodowego w Polsce w przełomowych momentach naszej najnowszej historii, a więc w okresie 1976-1981 i po 1989 r. Charakterystyczne jest to, że młode osoby zajmujące się polityką nawiązywały kontakt korespondencyjny z nestorem polskiego obozu narodowego, chcąc niejako od niego uzyskać akceptację i zatwierdzenie swojej działalności. Wymienić tu należy Niezależną Grupę Polityczną z Mariuszem Urbanem, Piotrem Piesiewiczem i Krzysztofem Kaletowskim oraz Polski Związek Wspólnoty Narodowej z kontrowersyjnym przywódcą Bolesławem Tejkowskim. Natomiast sympatycy Stronnictwa Narodowego zgrupowani w Stowarzyszeniu Narodowym im. Romana Dmowskiego uchwalili nadanie J. Giertychowi honorowego członkostwa tegoż Stowarzyszenia, o ile on sam wyrazi na to zgodę²⁶.

Wydawać by się mogło, że archiwum Jędrzeja Giertycha, ze względu na ściśle związki jakie łączyły go ze Stronnictwem Narodowym, będzie nieocenionym źródłem do poznania emigracyjnych dziejów Stronnictwa. Niestety, tak nie jest, gdyż J. Giertych, o czym już wspominałem, egzystował na peryferiach SN kierowanego przez T. Bieleckiego. Był osobą niemile widzianą w kierowniczych gremiach Stronnictwa, którą stopniowo spychano na dalsze tory działalności politycznej, by wreszcie skreślić go z listy członków partii. W związku z czym decyzje o linii politycznej Stronnictwa Narodowego zapadały poza J. Giertychem, bez jego udziału. Spowodowało to, że informacje o Stronnictwie są bardzo fragmentaryczne, rzadko kiedy w oparciu o nie możemy śledzić genetyczne ujęcie poruszanych zagadnień, często pochodzą one z drugiej ręki, są niejako „szeptane na ucho”, unosi się nad nimi atmosfera podejrzliwości i pomówień.

Po usunięciu ze Stronnictwa Narodowego J. Giertych rozwinął zakrojoną na szeroką skalę działalność wydawniczo-publicystyczną, która przysporzyła mu liczne grono, rozsianych po całym świecie, zagorzałych zwolenników, określających się mianem „giertychowców”, co jednoznacznie wskazuje na ukształtowanie się nowej formacji ideologicznej obozu narodowego i jego przywódcę. Przy założeniu, które znajduje potwierdzenie w literaturze przedmiotu, że Stronnictwo Narodowe pod wodzą T. Bieleckiego odchodziło od żelaznego kanonu polityki

²⁶ Protokół z posiedzenia inauguracyjnego Stowarzyszenia Narodowego imienia Romana Dmowskiego z dnia 28.01.1989 r., BK, bez sygn.

R. Dmowskiego, można uznać J. Giertycha za najwierniejszego ucznia jego myśli politycznej, której wyznacznikami są zarówno: *Myśli nowoczesnego Polaka*; *Niemcy, Rosja i kwestia Polska*; *Polityka polska i odbudowanie państwa*, jak i (a może przede wszystkim) *Kościół, Naród i Państwo*. Tym samym musimy pod innym kątem spojrzeć na archiwum J. Giertycha.

Rok	Łączna liczba	Strony
1901	10	100
1902	10	100
1903	10	100
1904	10	100
1905	10	100
1906	10	100
1907	10	100
1908	10	100
1909	10	100
1910	10	100
1911	10	100
1912	10	100
1913	10	100
1914	10	100
1915	10	100
1916	10	100
1917	10	100
1918	10	100
1919	10	100
1920	10	100
1921	10	100
1922	10	100
1923	10	100
1924	10	100
1925	10	100
1926	10	100
1927	10	100
1928	10	100
1929	10	100
1930	10	100
1931	10	100
1932	10	100
1933	10	100
1934	10	100
1935	10	100
1936	10	100
1937	10	100
1938	10	100
1939	10	100
1940	10	100
1941	10	100
1942	10	100
1943	10	100
1944	10	100
1945	10	100
1946	10	100
1947	10	100
1948	10	100
1949	10	100
1950	10	100
1951	10	100
1952	10	100
1953	10	100
1954	10	100
1955	10	100
1956	10	100
1957	10	100
1958	10	100
1959	10	100
1960	10	100
1961	10	100
1962	10	100
1963	10	100
1964	10	100
1965	10	100
1966	10	100
1967	10	100
1968	10	100
1969	10	100
1970	10	100
1971	10	100
1972	10	100
1973	10	100
1974	10	100
1975	10	100
1976	10	100
1977	10	100
1978	10	100
1979	10	100
1980	10	100
1981	10	100
1982	10	100
1983	10	100
1984	10	100
1985	10	100
1986	10	100
1987	10	100
1988	10	100
1989	10	100
1990	10	100
1991	10	100
1992	10	100
1993	10	100
1994	10	100
1995	10	100
1996	10	100
1997	10	100
1998	10	100
1999	10	100
2000	10	100
2001	10	100
2002	10	100
2003	10	100
2004	10	100
2005	10	100
2006	10	100
2007	10	100
2008	10	100
2009	10	100
2010	10	100
2011	10	100
2012	10	100
2013	10	100
2014	10	100
2015	10	100
2016	10	100
2017	10	100
2018	10	100
2019	10	100
2020	10	100
2021	10	100
2022	10	100
2023	10	100
2024	10	100
2025	10	100
2026	10	100
2027	10	100
2028	10	100
2029	10	100
2030	10	100
2031	10	100
2032	10	100
2033	10	100
2034	10	100
2035	10	100
2036	10	100
2037	10	100
2038	10	100
2039	10	100
2040	10	100
2041	10	100
2042	10	100
2043	10	100
2044	10	100
2045	10	100
2046	10	100
2047	10	100
2048	10	100
2049	10	100
2050	10	100
2051	10	100
2052	10	100
2053	10	100
2054	10	100
2055	10	100
2056	10	100
2057	10	100
2058	10	100
2059	10	100
2060	10	100
2061	10	100
2062	10	100
2063	10	100
2064	10	100
2065	10	100
2066	10	100
2067	10	100
2068	10	100
2069	10	100
2070	10	100
2071	10	100
2072	10	100
2073	10	100
2074	10	100
2075	10	100
2076	10	100
2077	10	100
2078	10	100
2079	10	100
2080	10	100
2081	10	100
2082	10	100
2083	10	100
2084	10	100
2085	10	100
2086	10	100
2087	10	100
2088	10	100
2089	10	100
2090	10	100
2091	10	100
2092	10	100
2093	10	100
2094	10	100
2095	10	100
2096	10	100
2097	10	100
2098	10	100
2099	10	100
2100	10	100

